

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-1.23>

І. С. Яковець, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник, перший заступник директора
Державної установи «Центр пробації»

В. В. Карелін, доктор юридичних наук,
доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права
та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ЩОДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ ВЧИНЕННЯ НОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ОСОБАМИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

У статті проведено аналіз наявних теоретико-прикладних підходів та сформульовано авторське бачення щодо сутності оцінки ризиків учинення нових кримінальних правопорушень суб'єктами пробації. Досліджено законодавство, що регулює питання оцінки ризиків учинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які скоїли кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень). Зазначено, що відповідно до нормативно-правових актів оцінка ризиків складається зі статичних і динамічних чинників, різні варіації поєднання яких дають підстави визначити різні ступені ризику вчинення нових кримінальних правопорушень суб'єктами пробації. Зазначено, що форма оцінки ризиків, проведення аналізу чинників ризику та визначення рівнів ризику здійснюються персоналом органу пробації на підставі інформації, отриманої у встановленому законом порядку від засудженого (обвинуваченого), інших осіб, державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій. Доведено, що оцінка ризиків є важливим інструментом для цілей кримінальної юстиції, оскільки допомагає встановити потенційну небезпечність особи, вірогідність учинення нових злочинів, порушень режиму в пенітенціарних установах, порушень закону в тій чи іншій сфері тощо. Установлено, що збір інформації, необхідної для проведення оцінки ризиків, здійснюється під час особистої бесіди із засудженою особою, а також шляхом направлення запитів до підприємств, установ, організацій (місця роботи або навчання, медичних закладів, правоохоронних органів, центрів соціальних служб, громадських організацій тощо), у полі зору яких перебуває засуджена особа, а також (за потреби) відвідування місця проживання, навчання, роботи. Обґрунтовано твердження, що оцінка ризиків є підґрунтям для виправної / корекційної роботи із засудженими. На основі оцінки ризиків і потреб має розроблятися план відбування покарання, або ж план роботи з особами в рамках пробації. Цим самим виконується завдання зменшення ризиків, а в кінцевому підсумку – підвищення захищеності суспільства.

Ключові слова: оцінка ризиків, фактори ризику, кримінальне правопорушення, пробація, Державна установа «Центр пробації», персонал органів пробації, юстиція.

I. S. Yacovets, V. V. Karelin. On risks assessment of committing new criminal offenses by persons serving sentences not related to imprisonment

The analysis of existing theoretical and applied approaches is maintained and the author's vision on the essence of the risks assessment of committing new criminal offenses by probation subjects is formulated in the article. The legislation regulating the issue of the risks assessment of re-committing criminal offense by adults who have committed criminal offenses (accused of committing criminal offenses) is investigated. It is stated that according to the normative and legal acts, the risks assessment consists of static and dynamic factors, different variations of combining which give grounds to determine different degrees of risks of committing new criminal offenses by the subjects of probation. It is mentioned that the form of risks assessment, maintaining analysis of risk factors and determining levels of risk are carried out by the staff of the probation authority on the basis of information received in accordance with the procedure determined by law beginning with the convict (accused), other persons, state bodies, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations. The fact is stated, which proves that on the basis of the maintained the risks assessment, an employee of the probation authority together with the subject of probation reveals the causes of the circumstances that led to committing the offense and the risks that may lead to re-committing an offense, outlines potential ways of their eliminating or reducing. It is proved that the risks assessment is an important tool for criminal justice purposes, as it helps to identify the potential danger of a person, the probability of committing new crimes, violations of the regime in penitentiary institutions, violations of the law in one or another area, etc. It is established that collecting information necessary for the risks assessment is maintained during a personal conversation with a convicted person, as well as by sending inquiries to enterprises, institutions, organizations (places of work or studying, medical institutions, law enforcement agencies, centers of social services, public organizations, etc.) in the field of view of which the convicted person is located, as well as (if necessary) visits to the place of residence, studying, work. The statement that the risks assessment is the basis for remedial/corrective work with convicts is substantiated. Based on the risk and needs assessment, a punishment plan or probation plan should be developed. This allows achieve the task of reducing risks and ultimately enhancing the security of society.

Key words: risks assessment, risk factors, criminal offense, probation, state institution "Probation Center", staff of probation bodies, justice.

© І. С. Яковець, В. В. Карелін, 2020

Постановка проблеми. Питання оцінки ризиків учинення нових кримінальних правопорушень особами, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі, актуальні в наш час, оскільки саме вони багато в чому визначають ефективність діяльності спеціально уповноваженого органу з питань пробації, як наслідок – законність та порядок у державі.

Фахівці наголошують, що оцінка ризиків є сучасною тенденцією у кримінальній юстиції низки країн. Збільшення популярності оцінки ризиків зумовлюється запитом суспільства на безпеку, яку можна гарантувати науково обґрунтованими методами та політиками (evidence-based policies). Такі політики обмежують ухвалення рішень на підставі ідеологічних, популістичних чи інших кон'юнктурних чинників. Натомість в основу рішень, які потім виконуються на практиці, покладається наука й емпірично доведені факти та тенденції. Таким чином мінімізуються суб'єктивні чинники, які часто можуть призводити до неправильних чи навіть небезпечних рішень. У свою чергу, політика, зокрема й політика у сфері кримінальної юстиції, стає більш професійною й ефективно справляється із завданнями, які ставляться суспільством [1, с. 4].

Українська держава на сучасному етапі її розвитку щорічно, за офіційними даними, через спеціально уповноважені органи з питань пробації пропускає тисячі громадян, водночас значна частина віх засуджених відчувають комплекс певних правообмежень під час відбування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Однак, відповідно до наявної доктрини кримінально-правового впливу, уважається, що самі собою правообмеження не допоможуть досягти поставленої перед покаранням мети, тому до засуджених має також застосовуватись значний спектр різноманітних заходів впливу. Одним із таких заходів і є оцінка ризиків учинення нових кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання застосування заохочень і стягнень до засуджених під час виконання покарання у виді позбавлення волі звертались багато науковців, зокрема: К.А. Автухов, В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, О.В. Лисодєд, І.С. Михалко, Л.І. Олефір, Л.П. Оніка, П.Г. Пономарьов, М.С. Пузирьов, М.В. Романов, А.Х. Степанюк, В.М. Трубніков, В.О. Уткін, О.Б. Янчук та ін.

Мета статті. Дана публікація спрямована на вирішення завдань щодо дослідження оцінки ризиків учинення нових кримінальних правопорушень особами, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі, як передумови реформування пенітенціарної системи України.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання оцінки ризиків учинення нових кримінальних правопорушень особами, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі, варто зазначити, що згідно з п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію», пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. У ст. 4 цього Закону зазначено, що метою пробації є гарантування безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою ухвалення судом рішення про ступінь їхньої відповідальності [2].

Сьогодні в Україні існує Державна установа «Центр пробації» Міністерства юстиції України з підпорядкуванням їй уповноважених органів з питань пробації, яка має свою структуру, завдання та функції. У свою чергу, діяльність пробації має свою систему, яка, відповідно до ст. 8 Закону України «Про пробацію», поділяється на: досудову пробацію; наглядову пробацію; пенітенціарну пробацію. В Україні оцінку ризиків і потреб засуджених покладають в основу так званої досудової доповіді, що дістала й другу назву – «досудова пробація». У ч. 1 ст. 9 вказаного Закону зазначено, що досудова пробація – це забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою ухвалення судом рішення про міру його відповідальності [2].

Досудова пробація полягає в забезпеченні суду інформацією, що характеризує особу, яка обвинувачується у вчиненні правопорушення, для врахування обставин її життя для ухвалення судом справедливого рішення про міру її відповідальності (складення досудової доповіді). Про порядок здійснення досудової пробації див. коментар до ст. 9 Закону. Станом на 1 січня 2019 р. уповноваженим органом із питань пробації складено 33 272 досудових доповідей (93%), із них 25 608 (77%) з висновком про можливість виправлення без обмеження або позбавлення волі [3, с. 43].

Оцінка ризиків учинення повторного кримінального правопорушення – це результат аналізу чинників ризику щодо ймовірності виникнення протиправної поведінки засудженого (обвинуваченого), її можливих наслідків, визначення криміногенних потреб і заходів щодо їх мінімізації [3, с. 71].

Ми вже наголошували, що інструменти оцінки ризиків були вперше впроваджені в Канаді ще в 1977 р., після введення у кримінальне законодавство поняття «небезпечний злочинець» і виникнення необхідності виділення таких осіб із загальної маси злочинців. Відтоді оцінки ризиків проводяться під час вирішення багатьох питань – починаючи від розподілу до установа виконання покарань і закінчуючи підготовкою матеріалів на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Серед основних інструментів оцінки можна назвати такі: SONAR, PCL-R, HCR-20, LSI-R, SAVRY, CAPA, CRS, STATIC-99 [4, с. 101–103].

Водночас багато методик доступні в електронному варіанті. Будь-який бажаючий у режимі онлайн може відповісти на поставлені запитання і дізнатися власний ризик учинення злочину. Це розглядається як один із методів індивідуальної профілактики [4, с. 103].

Розроблена форма оцінки ризиків учинення повторного кримінального правопорушення – це формалізований оціночний інструмент, який використовується персоналом органу пробації для складання досудової доповіді й організації процесу індивідуальної роботи із засудженим у встановленому законом порядку. Використовують дві форми оцінки ризиків: скорочену – під час складання досудової доповіді; повну – під час організації процесу індивідуальної роботи із засудженим.

Чинники ризику – це науково визначені та прийняті у світовій практиці пробації характеристики засудженої (обвинуваченої) особи та сфер її життєдіяльності, які найбільше впливають на ймовірність виникнення протиправної поведінки.

Залежно від можливості змінюватися в часі фактори ризику поділяються на:

– статичні (чинники, які неможливо змінити) – вони пов'язані із кримінальною історією правопорушника, наприклад, історія попередніх судимостей; характеристика вчинених злочинів і обставин, за яких їх скоєно, встановлені судом мотиви вчинення злочинів тощо:

1) історія правопорушень. Цей фактор, зокрема, включає в себе:

1.1) попередні притягнення до кримінальної відповідальності;

1.2) вік першого притягнення до кримінальної відповідальності;

1.3) повторність, сукупність рецидивів злочинів (за теперішнім обвинуваченням);

1.4) час, що минув із моменту ухвалення останнього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами;

1.5) час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань у виді позбавлення волі/ обмеження волі;

1.6) форма вини за теперішнім обвинуваченням;

1.7) категорія злочину за теперішнім обвинуваченням;

1.8) наявність обставин, що обтяжують покарання за теперішнім обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву злочинів);

1.9) вік, у якому вчинено правопорушення за теперішнім обвинуваченням;

2) ризик шкоди життю і здоров'ю:

2.1) визначення ризику шкоди життю і здоров'ю;

2.2) ризик шкоди щодо окремих осіб;

– динамічні (чинники, які можна змінити певними заходами впливу) – соціальні та психологічні характеристики особистості правопорушника, його відносини з оточенням, наявність залежностей і готовність до змін. Може застосовуватись поняття «криміногенні потреби», тобто потреби, задоволення (вирішення) яких дозволить зменшити ризик виникнення протиправної поведінки в майбутньому:

1) житло;

2) освіта;

3) робота (як основне джерело доходів);

4) матеріальне становище;

5) контроль над поведінкою та мисленням;

6) психічний стан;

7) уживання алкоголю;

8) уживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів;

9) стосунки в суспільстві;

10) стосунки з рідними та близькими;

11) ставлення до правопорушення;

12) готовність до змін.

Обізнаність персоналу пробації щодо чинників ризику дасть змогу зробити структурований аналіз інформації про правопорушника й оцінити стан впливу кожного із чинників на скоєне правопорушення, а також імовірність впливу на подальші вияви протиправної поведінки (рівень ризику) [3, с.72].

Міністерство юстиції України у своєму наказі «Про затвердження Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень)» від 26 червня 2018 р. № 2020/5 оцінку ризиків скоєння повторного кримінального правопорушення здійснює за двома формами:

1) скороченою формою, що використовується під час складання досудової доповіді на обвинуваченого та передбачає визначення ризику шкоди, ризику вчинення повторного кримінального правопорушення, рівня небезпеки для суспільства, зокрема для окремих осіб;

2) повною формою, що передбачає визначення ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та проводиться:

– на початку відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, для визначення криміногенних потреб і складання індивідуального плану роботи із засудженими, встановлення інтенсивності контрольних заходів;

– у процесі пробаційного нагляду для здійснення моніторингу змін рівня ризиків учинення повторного кримінального правопорушення.

Форма оцінки ризиків, проведення аналізу чинників ризику та визначення рівнів ризику здійснюються персоналом органу пробації на підставі інформації, отриманої у встановленому законом порядку від засудженого (обвинуваченого), інших осіб, державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій [5].

Оцінка ризиків учинення повторного кримінального правопорушення – результат аналізу впливу чинників ризику на ймовірність виникнення протиправної поведінки засудженого (обвинуваченого), її можливих наслідків, визначення криміногенних потреб і заходів щодо їх мінімізації [5].

Проведений компаративний аналіз засвідчив, що в закордонних країнах досудова оцінка призначена для використання в комплексі з іншими методиками та даними про особу, на її результатах ґрунтується подальша робота із засудженим, зокрема під час підготовки його до звільнення.

Метою такої оцінки є: встановлення ймовірності повторного вчинення злочину; ідентифікація та класифікація соціальних і особистих проблем людини, що стосуються злочину; оцінка ризику серйозної шкоди, ризику стосовно індивіда й інших ризиків; ідентифікація чинників, які зменшать ризик шкоди від злочинця; висвітлення проблем, які потрібно вирішити в роботі зі злочинцем; визначення потреб для їх подальшої оцінки фахівцем; визначення змін протягом періоду спостереження/покарання. Фахівці й учені виділили сім основних чинників, що впливають на вчинення повторних злочинів: житло (його відсутність), освіта (її відсутність), залежності, фізичне і розумове здоров'я, позитивне оточення (його відсутність), фінанси (зобов'язання, борги), поведінка і мислення. Для жінок додатковими показниками вважаються: побутове насильство, зайняття проституцією та торгівлею людьми. У складних випадках експерти рекомендують застосовувати розширену систему оцінки, що складається із 12 потенційно актуальних чинників, а саме:

- 1) проблеми із житлом;
- 2) сімейні й особисті стосунки;
- 3) освіта, навчання та працевлаштування;
- 4) місцевість проживання;
- 5) спосіб життя;
- 6) зловживання небезпечними речовинами;
- 7) фізичне здоров'я;
- 8) стан емоційного і психічного здоров'я;
- 9) сприйняття себе й інших;
- 10) мислення та поведінка;
- 11) ставлення до правопорушень;
- 12) мотивація до змін [4, с. 104–105].

Так, відповідно до Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень), така оцінка складається зі статичних і динамічних чинників [5].

Як передбачено в Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 29 січня 2019 р. № 272/5 [6], під час проведення соціально-виховної роботи уповноважений орган із питань пробації забезпечує складання індивідуального плану роботи із засудженими особами з урахуванням оцінки ризиків. Уповноважений орган із питань пробації проводить соціально-виховну роботу з усіма категоріями суб'єктів пробації, крім осіб, засуджених до ОВ, які направляються для відбування покарання до виправних центрів.

Індивідуальний план роботи із засудженою особою складається на кожну засуджену особу, яка перебуває на обліку уповноваженого органу з питань пробації, за винятком засуджених до ОВ.

Отже, оцінка проводиться стосовно таких категорій: особи, засуджені до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, штрафу; особи, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт; особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням; звільнені від відбування покарання вагітні жінки та жінки, які мають дітей віком до трьох років.

Оцінка ризиків проводиться уповноваженим органом з питань пробації згідно з методичними рекомендаціями, визначеними Міністерством юстиції України, протягом 25 днів із дня поставлення на облік засудженої особи.

Збір інформації, необхідної для проведення оцінки ризиків, здійснюється під час особистої бесіди із засудженою особою, а також шляхом направлення запитів до підприємств, установ, організацій (місця роботи або навчання, медичних закладів, правоохоронних органів, центрів соціальних служб, громадських організацій тощо), у полі зору яких перебуває засуджена особа, а також (за потреби) відвідування місця проживання, навчання, роботи.

Сукупний строк проведення оцінки ризиків і складання плану не може перевищувати 30 днів і строку перебування на обліку засудженої особи.

Повна форма оцінки ризиків учинення повторного кримінального правопорушення, що передбачає визначення ризику скоєння повторного кримінального правопорушення, застосовується:

– на початку відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, для визначення криміногенних потреб і складання індивідуального плану роботи із засудженим, установлення інтенсивності контрольних заходів;

– у процесі пробаційного нагляду для здійснення моніторингу змін рівня ризиків учинення повторного кримінального правопорушення.

Визначення форми оцінки ризиків, проведення аналізу чинників ризику та визначення рівнів ризику здійснюються персоналом органу пробації на підставі інформації, отриманої у встановленому законом порядку від засудженого (обвинуваченого), інших осіб, державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій.

Повна форма оцінки складається з: титульної сторінки, що містить персональні дані про особу засудженого, зміст вироку, обрану міру покарання й інформацію про складання оцінки; розділів: I. Статичні фактори. Історія правопорушень; II. Ризик шкоди життю і здоров'ю; III. Динамічні фактори; IV. Підсумкова таблиця визначення рівнів ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та криміногенних потреб правопорушника.

Розділ I «Статичні фактори. Історія правопорушень» складається з таких пунктів: попередні притягнення до кримінальної відповідальності; вік першого притягнення до кримінальної відповідальності; повторність, сукупність, рецидив злочинів (за останнім вироком); час, що минув із моменту ухвалення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в місцях позбавлення волі; форма вини за останнім вироком; категорія злочину за останнім вироком; наявність обставин, що обтяжують покарання за останнім вироком; вік, у якому вчинено правопорушення за останнім вироком; стислий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за останнім вироком, ставлення до правопорушення; загальна оцінка статичних факторів, що визначає рівень впливу історії правопорушень на протиправну поведінку.

Розділ II «Ризик шкоди життю і здоров'ю» складається з таких пунктів: визначення ризику шкоди життю і здоров'ю; ризик шкоди щодо окремих осіб.

Розділ III «Динамічні фактори» складається з таких пунктів: житло; освіта; робота; матеріальне становище; контроль над поведінкою та мисленням; психічний стан; уживання алкоголю; уживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; стосунки в суспільстві; стосунки з рідними та близькими; ставлення до правопорушення; готовність до змін.

Кожний чинник ризику має декілька індикаторів, що дозволяють його охарактеризувати (статичні фактори) або визначити криміногенну потребу (динамічні фактори). Кожний індикатор має кількісну оцінку, виражену в балах.

Повна форма оцінки ризиків використовується для оцінки правопорушників, щодо яких застосовано пробацію, для визначення стратегії змін правопорушника, тому має деякі відмінності від процедури використання скороченої форми оцінки, а саме:

– призначена для більш глибокого аналізу динамічних факторів і визначення криміногенних потреб (оцінюється лише те, що можна змінити);

– оцінки статичних факторів (історії правопорушень) та ризику шкоди життю і здоров'ю, що містяться в повній формі оцінки, не використовуються для визначення рівня повторного кримінального правопорушення, а враховуються під час визначення заходів впливу на правопорушника; рівень впливу історії правопорушень на протиправну поведінку в період постановки на облік уповноваженого органу з питань пробації до отримання результатів оцінки динамічних факторів ураховується для встановлення інтенсивності контрольних заходів;

– ризик учинення повторного кримінального правопорушення має три рівні: «низький», «середній» та «високий»; загальна сума балів, яка використовується в повній формі оцінки, значно вища, ніж у скороченій, оскільки повна форма має більшу кількість індикаторів; оцінка динамічних факторів проводиться з установленною періодичністю у процесі пробаційного нагляду.

Статичні фактори та ризик шкоди життю і здоров'ю зазвичай визначаються лише під час проведення оцінки ризиків на початку відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, за процедурою, визначеною для скороченої оцінки ризиків, з урахуванням даних, що містяться в аналогічних оцінках скороченої форми. Ризик шкоди життю і здоров'ю може оцінюватися повторно в разі встановлення нових обставин у процесі пробаційного нагляду, що мають значення для оцінки ризику шкоди життю і здоров'ю.

Динамічні фактори повної форми мають більш диференційовані індикатори, що зумовлено необхідністю більш глибокого аналізу кожного із цих чинників. Оцінка кожного чинника проводиться шляхом визначення й обрання одного або кількох із зазначених індикаторів і оціночних балів до кожного з них. Оцінка кожного індикатора зазначається в підсумковій графі чинника поряд з індикатором. Для оцінки чинника обрані бальні оцінки його індикаторів підсумовуються, а сума вноситься в поле «Підсумок». Підсумкова сума відмічається в підсумковій таблиці оцінки ризиків учинення повторного кримінального правопорушення та криміногенних

потреб. У коментарі до фактора обов'язково зазначається інформація, що має значення для оцінки та розкриває зміст визначених під час оцінки індикаторів. Якщо існує зв'язок динамічних факторів ризику з ризиком шкоди, обов'язково викладається інформація, що розкриває зміст такого зв'язку, із зазначенням джерел її отримання. Встановлення такого зв'язку необхідне для визначення першочергових інтервенцій.

Підсумкова таблиця визначення рівнів ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та криміногенних потреб правопорушника використовується для повної форми оцінки. Фактор ризику є криміногенною потребою в разі, якщо його бальна оцінка потрапляє в зону криміногенних потреб (середній або високий рівень впливу фактора на ризик учинення повторного кримінального правопорушення).

Наявність криміногенної потреби вказує на ті напрями роботи з особою та заходи, які мінімізуватимуть рівень ризику вчинення особою повторного кримінального правопорушення. У відповідній клітинці графі «Зв'язок фактора з ризиком шкоди» робиться відмітка про зв'язок фактора з ризиком шкоди.

У минулому році у межах проєкту «Підтримка реформ сектора юстиції в Україні» відбулося первинне оцінювання (валідація) системи оцінки ризиків та потреб (далі – Оцінка) міжнародними експертами. Було констатовано, що пробація досягла стійких успіхів у впровадженні Оцінки. У листопаді 2018 р. проведено дослідження щодо оцінки ефективності скороченої версії Оцінки, під час якого виявлено, що коротка версія правильно визначає правопорушників, щодо яких існує найбільша ймовірність учинення рецидиву. На цьому етапі було занадто рано проводити валідацію повної версії, однак було виконано певну роботу з підготовки.

Метою цьогорічної місії є продовження процесу валідації інструменту ОРП, зокрема: аналіз даних про повторне засудження для пробної групи правопорушників, які пройшли оцінку за повною версією інструменту Оцінки; створення робочої групи та розробка детального плану повної валідації та вдосконалення обох версій цього інструменту; перегляд того, як зараз на практиці використовується інструмент Оцінки, та виявлення будь-яких проблем або потреб у навчанні та підтримці персоналу; обговорення додаткових можливостей використання інструменту Оцінки відповідно до місцевих стратегічних пріоритетів, як, наприклад, додаткового інструменту для ухвалення рішень або вимірювання ефективності пробаційних інтервенцій.

Результатом валідації є оновлення Оцінки, внесення до її змісту відповідних змін і доповнень на основі проведеного аналізу впливу тих або інших криміногенних чинників на поведінку суб'єктів пробації.

Для забезпечення такого аналізу працівниками Державної установи «Центр пробації» спільно з міжнародними експертами проєкту ЄС «Pravo-Justice» (3 жовтня 2019 р.) сформовано оновлену модель – пілотну Таблицю визначення рівнів ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та криміногенних потреб правопорушника на основі Таблиці визначення рівнів ризику вчинення повторного кримінального правопорушення та криміногенних потреб правопорушника, що затверджена наказом Міністерства юстиції України від 26 червня 2018 р. № 2020/5.

Оновлену модель сформовано, спираючись на криміногенний портрет суб'єкта пробації (таблиця № 1), який учинив новий злочин, за результатами дослідження даних 32 Оцінок суб'єктів пробації, які вчинили нові злочини, у загальній кількості Оцінок (1 414). Для формування зазначеного криміногенного портрета дослідження даних здійснювалося у Статистичному пакеті для соціальних наук (SPSS) після опрацювання даних Оцінок, що надійшли до Центру пробації у вересні 2019 р. У процесі дослідження встановлено, що 1 414 Оцінок мають за своєю абсолютною кількістю 5 353 динамічні фактори, зокрема 32 Оцінки суб'єктів пробації, які вчинили нові злочини, – 172.

Застосувавши підхід аналізу SPSS «Матриця структури» динамічних факторів 32 Оцінок, тобто аналіз частоти наявності конкретних динамічних факторів щодо інших у загальній кількості виявлених динамічних чинників (усього 172), можна дійти висновку, що найбільш впливовий фактор «матеріальне становище». Інакше кажучи, найчастіше в Оцінках суб'єктів пробації, які вчинили нові злочини, трапляється саме зазначений вище динамічний фактор.

На другому місці за частотою наявності – «контроль над поведінкою та мисленням», на третьому – «робота», рідше трапляються за порядком зменшення: «стосунки в суспільстві», «ставлення до правопорушення», «готовність до змін», «психічний стан», «стосунки з рідними та близькими», «уживання алкоголю», «уживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів», «житло», «освіта».

У результаті проведення оцінки ризиків визначаються актуальні криміногенні потреби суб'єкта пробації, щодо яких відбуватиметься планування необхідних завдань і заходів в індивідуальному плані роботи.

Ефективне планування передбачає виконання послідовності таких дій:

1) зібрати і проаналізувати всю наявну інформацію, що дасть змогу зрозуміти характер і причини виникнення криміногенних потреб та визначити ресурси і сильні сторони суб'єкта пробації, які можна використовувати для задоволення криміногенних потреб (що допоможе йому / їй, які риси / навички / знання / життєвий досвід / оточення, яке може підтримати / інше, вживати заходів для задоволення криміногенних потреб і бути виконавцем заходів індивідуального плану роботи);

2) з'ясувати прагнення суб'єкта пробації і визначити конкретні бажані результати, на досягнення яких будуть спрямовані зусилля;

3) розглянути можливі заходи, виконання яких може привести до бажаних результатів, порівняти різні підходи і вибрати найефективніші;

- 4) вирішити, хто і коли буде реалізовувати кожен захід;
 - 5) узгодити терміни проведення моніторингу результативності виконання запланованих заходів.
- Визначаючи заходи, важливо оцінити, наскільки їх реалізація сприятиме бажаним результатам.

На підставі проведеної оцінки ризиків працівник органу пробації спільно із суб'єктом пробації виявляє причини виникнення обставин, що призвели до вчинення правопорушення, та ризики, які можуть зумовити вчинення повторного правопорушення, окреслює перспективні шляхи зменшення їхнього впливу або усунення. Після цього необхідно визначити актуальні завдання та заходи в чітко визначених часових рамках, які допоможуть вирішити криміногенні потреби суб'єкта пробації, сприятимуть позитивним змінам у його / її житті. Фокус уваги має зосереджуватися на виконанні завдань.

Індивідуальний план роботи складається працівником органу пробації, відповідальним за ведення справи суб'єкта пробації, за обов'язкової участі цього суб'єкта пробації. Перший індивідуальний план роботи складається в термін не більше ніж 30 днів із дня постановки на облік суб'єкта пробації.

Індивідуальний план роботи містить чотири розділи. Розділ I «Карта періодичного проведення оцінки ризику вчинення повторного кримінального правопорушення» заповнюється за результатами складання / перегляду оцінки ризиків. Розділ II «Дотримання обов'язків, визначених законом та покладених судом» заповнюється одноразово, на початку роботи із суб'єктом пробації, може бути доповнений за зміни обов'язку, згідно з відповідною ухвалою суду.

Підготовка Розділу III «Вирішення криміногенних потреб та досягнення позитивних змін» здійснюється з урахуванням:

- результатів оцінки ризиків;
- аналізу послуг / заходів, включених до Банку ресурсів, які можуть сприяти усуненню або зменшити вплив криміногенних чинників, виявлених у процесі оцінки ризиків (до індивідуального плану роботи доцільно включати лише ті заходи, що забезпечуються ресурсами та необхідні для виконання завдань для кожного окремого суб'єкта пробації);
- інформації (за наявності) від центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо надання послуг суб'єкту пробації та/або від інших надавачів послуг. Інформація від надавачів послуг допоможе з'ясувати, які послуги вже надавались / надаються суб'єкту пробації, що надасть можливість уникнути дублювання під час складання індивідуального плану роботи органом пробації;
- індивідуальний план роботи є робочим документом, який постійно використовується в роботі із суб'єктом пробації, коригується та доповнюється за необхідності. Індивідуальний план заповнюється від руки. Форма індивідуального плану роботи зберігається в особовій справі та підшивається/підклеюється до задньої сторінки обкладинки. Таким чином легше забезпечити постійний доступ до індивідуального плану роботи.

Висновок з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Усе наведене свідчить, що оцінка ризиків є важливим інструментом для цілей кримінальної юстиції, оскільки допомагає встановити потенційну небезпечність особи, вірогідність учинення нових злочинів, порушень режиму в пенітенціарних установах, порушень закону в тій чи іншій сфері тощо. Окрім цього, оцінка ризиків є підґрунтям для виправної / корекційної роботи із засудженими. На основі оцінки ризиків і потреб має розроблятися план відбування покарання, або ж план роботи з особами в рамках пробації. Цим самим досягається мета зменшення ризиків, а в кінцевому підсумку – підвищення рівня захищеності суспільства.

Коли говорять про оцінку ризиків, здебільшого мають на увазі оцінку ризиків учинення повторних злочинів. Однак оцінка ризиків є комплексним явищем та може застосовуватися для інших цілей.

Список використаних джерел:

1. Автухов К.А., Човган В.О., Яковець І.С. Оцінка ризиків і сучасна кримінальна юстиція. Київ, 2019. 180 с. URL: https://books.google.com.ua/books/about/%D0%9E%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0_%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D1%96_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0.html?id=n32cDwAAQBAJ&redir_esc=y/5.
2. Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про пробацію» / за заг. ред. О.Л. Копиленка, Є.Ю. Бараша. Київ : ФОП Кандиба Т.П., 2019. 114 с.
4. Яковець І.С. Міжнародні методики оцінки ризиків і потреб засуджених: щодо їх ролі у процесі виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 99–106.
5. Про затвердження Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень) : наказ Міністерства юстиції України від 26 червня 2018 р. № 2020. URL: http://www.probation.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/09/НаказМЮ№2020_5від26.06.2018ПрозатвердженняМетодичнихрекомендацій.pdf/
6. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України від 29 січня 2019 р. № 272/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19>.